

ВПЛИВ ВИКОРИСТАННЯ ПАРЕМІОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ НА ДЕЯКІ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОМУНІКАТИВНОГО ВЕРБАЛЬНОГО ПРОСТОРУ

*Запорожець Лариса Михайлівна,
канд. філол. наук, доц.*

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена вивченню впливу паремії як особливого мовного знака на формування комунікативних процесів як складових комунікативного вербального простору. Виявлено, що пареміологічні одиниці у складі такого простору не суперечать його класичним характеристикам як простору взагалі (протяжність, структурність, зв'язність, незамкнутість, тривимірність) і надають йому специфічних ознак – прецедентності, епідигматичності, аксіологічності, стилістичної маркованості.

Ключові слова: паремія, комунікативний вербальний простір, протяжність, структурність, зв'язність, незамкнутість, тривимірність, прецедентність, епідигматичність, аксіологічність, стилістична маркованість.

Важливою рисою мовознавства останніх років є акцентування уваги на прагматичних дослідженнях участі мовних знаків у комунікативних процесах.

Комунікативні процеси, як відомо, структурують комунікативний вербальний простір. Як зазначають фахівці з теорії комунікації, комунікативний вербальний простір (КВП) розгортає себе первинними та вторинними комунікативними процесами, різними за метою та завданнями. Мета першого з таких процесів – передати всю найнеобхіднішу та найактуальнішу інформацію, мета другого – прокоментувати, оцінити та адаптувати первинну інформацію [Почепцов 2006, 293–294].

Ядром кожного з комунікативних процесів, що входять до КВП, стає повідомлення (висловлення), тобто певна актуальна інформація, яка передається всіма можливими мовними засобами. З огляду на те, що комунікативні процеси є складовими КВП, повідомлення можна вважати й ядрами КВП в оточенні інших його структурних компонентів – адресанта й адресата, каналу комунікації, його фільтрів, перешкод, шуму тощо [Бацевич 2004, 51].

Досить часто з метою надання повідомленню як ядру КВП не тільки адекватності щодо ситуації та мети спілкування, а й більшої виразності й образності та загострення комунікативного модусу вдаються до використання модальної рамки, під якою розуміють емоційно-оцінний зміст, тобто інформацію про почуття й оцінне ставлення мовця до позначеної ситуації, що нашаровується на предметно-логічну інформацію [Селіванова 2006, 382].

До засобів репрезентації модальної рамки повідомлення слід віднести один з типів прецедентних феноменів – прецедентних текстів, які визначаються як тексти, що є фактом культури в широкому розумінні для носіїв мови певної спільноти, за допомогою яких актуалізується конкретна ситуація і досягається солідарне її розуміння [Баранов 1994, 19].

До прецедентних текстів відносять загальновідомі для представників певної культури цитати з відомих творів літератури та кінопродукції, рядки з тексту пісень, ідеологічні заклики, гасла певних періодів життя суспільства, рекламні пропозиції, а також ідіоматичні вирази, фразеологічні й пареміологічні одиниці тощо. Використання прецедентних текстів у межах КВП як і будь-якого іншого прецеден-

тного феномену слід вважати органічним показником глибинної структури вербального повідомлення, засобом швидшого порозуміння під час комунікації.

Серед згаданих прецедентних текстів широкого використання набули певні типи пареміологічних одиниць у вигляді прислів'їв та приказок, які за свідченням багатьох дослідників є мікротекстами, алегоричними словосполученнями, що у складі ширших висловлювань становлять їх окрасу [Білецький 1996, 123].

Як і будь-яка мовна одиниця, що бере участь у формуванні комунікативних процесів КВП, паремія може вливати на всі його характеристики, виміри. З огляду на специфічні риси паремій щодо їхніх мовних, семіотичних, когнітивних, культурологічних та текстових ознак такий вплив може бути суттєвим.

На відміну від інших мовних одиниць як складників КВП паремії характеризуються потенційністю свого використання – вони не завжди є обов'язковим складовим компонентом повідомлень як основні комунікативні мовні одиниці (слова, словосполучення, речення), без участі яких неможлива реалізація будь-якого комунікативного процесу у складі КВП.

Комунікативний вербальний простір як і будь-який простір взагалі, що є формою буття та атрибутом існування матерії, характеризується (у філософському розумінні) всіма її загальновідомими класичними онтологічними особливостями такими, як *протяжність*, *структурність*, *зв'язність* та *незамкнутість*. Названі особливості є діалектично пов'язані між собою, кожна з яких обумовлює наступну. Так, протяжність простору забезпечує його структурність і навпаки; зв'язність простору безпосередньо прогнозована його структурністю, а незамкнутість визначається протяжністю, подальшим існуванням простору. Крім того важливою загальною рисою саме простору, на відміну від інших параметрів матерії таких, як, наприклад, час, є його *тривимірність*, тобто існування простору в трьох вимірах, векторах [Мелюхин 1983, 541–542].

Спробуємо надати лінгвістичну інтерпретацію названим особливостям простору на матеріалі КВП через вплив на них пареміологічних одиниць як його компонентів.

Першим з об'єктивних вимірів КВП є його протяжність. Цей вимір означає існування та розміщення його складових компонентів, додавання та зменшення їх кількості, зв'язок між ними. Наявність паремії в межах КВП може сприяти його розгортанню або згортанню, стягненню. Це залежить від позиції самої паремії. Якщо вона знаходиться в препозиції до інших мовних одиниць, що насичують комунікативні процеси КВП, то в такому разі він потребує свого розгортання, поширення, його перспектива, протяжність збільшується. Це проявляється у поясненні, тлумаченні змісту, сконцентрованому в рамках паремії, який повинен бути релевантним змісту наступних частин комунікативного простору. Якщо ж паремія має постпозиційне розташування щодо інших мовних комунікативних одиниць, то вона "стягує", згортає КВП, стає висновком, результатом тлумачення змісту його попередніх частин. Такі випадки фіксуються тоді, коли пареміологічна одиниця використовується як спосіб аргументації попередніх певних положень, ситуацій у процедурах переконання, доведення чогось під час спілкування.

Із протяжністю простору безпосередньо пов'язана друга його особливість – структурність. Якщо простір не є протяжним, то він і не буде мати структури. Цій

умові задовольняє і КВП. Саме зв'язок між його складовими компонентами та принципи їх розміщення у просторі забезпечують його структурування. Як вже зазначалось, КВП структуровано комунікативними процесами, комунікативними актами. Якщо паремія стає структурним компонентом комунікативного процесу, то відповідно вона визначається і структурним компонентом КВП.

Третя особливість простору – зв'язність. Вона означає відсутність будь-яких розривів у просторі і порушень у зв'язках між компонентами. Використання у комунікативних процесах паремій підсилює зв'язність КВП. У даному випадку зв'язність пояснюється кумулятивною функцією паремії. Якщо паремія стає складовим компонентом КВП, то вона акумулює, збирає розсіяні, розташовані в різних частинах простору ментальні одиниці і репрезентує їх єдиною структурою, цілісною одиницею. Завдяки паремії всі повідомлення в комунікативних процесах КВП набувають когерентних зв'язків, що забезпечує зрозумілість й адекватність при спілкуванні.

Незамкнутість – наступний показник особливостей простору. Це означає відкритість простору, можливість залучення до його складу нових компонентів, його переходу до інших матеріальних систем, тобто його динаміку і розвиток, протяжність тощо. Незамкнутість для КВП означає входження до його структури нових компонентів, нових мовних одиниць. Входження паремії до складу одиниць КВП так само підсилює його незамкнутість, а також спонукає його до перетину з іншими просторами – такими, як соціалізований простір, представлений законами і правилами буття мовців, учасників комунікативних процесів, стосунками між ними у поведінці, що корегуються певними суспільними традиціями; сакральний простір, представлений теологічними реаліями, віруваннями, оберегами, табу тощо; ментальний простір, реалізований мисленнєвим досвідом мовців, концептуальними та когнітивними моделями сприйняття інформації тощо; культурологічний простір, репрезентований реаліями культури як системи матеріальних та духовних цінностей спільноти тощо.

Особливою характеристикою простору взагалі, як вважають філософи, є його тривимірність, тобто існування у трьох класичних просторових векторах, вимірах: довжини, ширини й висоти. Це стосується й комунікативного простору.

Тривимірність КВП, на нашу думку, безпосередньо визначається й трьома вимірами мовної системи, одиниці якої беруть участь у комунікативних процесах простору, – її парадигматикою, синтагматикою й епідигматикою. Якщо парадигматичні й синтагматичні зв'язки є обов'язковими для основних мовних одиниць КВП (слово, словосполучення, речення), то епідигматичні в першу чергу релевантні для паремій, в яких закладена метафоричність не викликає сумнівів. Саме пареміологічні одиниці у складі КВП надають йому ознак тривимірності, тому що вони утворюють вертикальний контекст повідомлення, представлений екстралінгвістичною інформацією, фоновими знаннями, які додаються до змісту основної інформації і сприяють оптимізації її розуміння.

Епідигматичність як третій просторовий вимір КВП дозволяє за допомогою паремій надавати йому національно-етнічних ознак, визначати його національне маркування. Це пояснюється тим, що паремії, як відомо, є константами етнічного менталітету, в яких відбивається національна специфіка світобачення та світорозуміння і зазначаються морально-оцінні орієнтири та пріоритети кожного етносу.

Отже, використання паремій у КВП не порушує класичних характеристик, властивих будь-якому з видів об'єктивного простору, а, навпаки, підсилює їх. Саме сприяє протяжності простору, розгортаючи чи стягуючи його довжину, через когерентність зв'язків з іншими компонентами підтримує структурність і зв'язність КВП, свідчить про незамкнутість цього простору фактом свого потенційного входження до нього, а також створює можливості зв'язку з іншими просторовими утвореннями. Крім того, завдяки паремії КВП набуває свого третього виміру – вертикального контексту через епідигматичність зв'язку паремії з іншими компонентами простору.

Заглиблюючи класичні ознаки КВП як різновида простору взагалі, паремія може надавати йому й інших специфічних ознак через свої особливості. Так, через свої особливості використання у межах КВП паремій, які традиційно вважаються вторинними оцінними номінативними знаками, призводить до набуття простором характеристик аксіологічності. Вона проявляється у позитивних чи негативних конотаціях, що притаманні пареміям, і здатна формулювати певну модусну позицію учасників комунікативних процесів. Аксіологічність КВП, реалізована саме пареміями, є більш виразною та впливовою ніж та, що представлена нейтральними одиницями та засобами оцінювання.

Участь паремій у складі КВП може надавати йому також відповідного стилістичного забарвлення. Паремія виконує функцію ідентифікатора цього процесу поряд з іншими стилістичними ресурсами вербального спілкування. Вона стає для КВП стилістичною фігурою семантико-змістовного типу, яка використовується для відомого підсилення рис інших складових компонентів комунікативних процесів.

Крім того, особливістю використання паремії у КВП, є те, що вона здатна змінювати на іншу загальну стилістичну характеристику комунікативного процесу, або під її впливом може виникати нашарування, зіткнення стилів спілкування у різних комбінаціях. Це має позитивний вплив на комунікативні процеси, тому що дозволяє вивести їх з одноманітної стилістичної цілісності і надає їм певного стилістичного розмаїття.

Отже, аналізуючи участь пареміологічних одиниць в комунікативних процесах комунікативного вербального простору, можна стверджувати, що вони є органічним компонентом цих процесів і не суперечать класичним характеристикам простору взагалі – *протяжності, структурності, зв'язності, незамкнутості та тривимірності*, заглиблюючи їх зміст своєю формою та специфічною семантикою. Крім того, паремії надають певних особливих ознак такому простору, а саме – наявності модальної рамки для нього, прецедентності у сприйнятті та розумінні комунікативних процесів як складових простору, епідигматичності, аксіологічності та стилістичної маркованості.

Використання паремій у межах КВП створює для нього, свого роду, розгалужену інфраструктуру його повноцінного функціонування.

Статья посвящена изучению влияния паремии как особого языкового знака на формирование коммуникативных процессов как составных коммуникативного вербального пространства. Установлено, что паремииологические единицы в составе такого пространства не противоречат его классическим характеристикам как пространства в целом (протяженность, структурность, связность, незамкнутость, трехмерность).

Ключевые слова: *паремия, коммуникативное вербальное пространство, протяженность, структурность, связность, незамкнутость, трехмерность, прецедентность, эпидигматичность, аксиологичность, стилистическая маркованность.*

The article deals with research of influence of byword as language sign on the formation of a communicative process within communicative verbal space. It is pointed out, that the byword is not contradictory to classical characteristics of the verbal space such as coherence, uncompleteness, three-dimensionality.

Key words: byword, communication verbal space, slowness, structural properties, coherence, uncompleteness, three-dimensionality, precedentness, epigramatics, axiological principle and stylistic markedness.

Література:

1. *Баранов А.Н.* Словарь русских политических метафор / А.Н. Баранов Ю.Н. Караулов. – М.: Институт русского языка РАН, 1994. – С.19.
2. *Бацевич Ф.С.* Основи комунікативної лінгвістики / Флорій Сергійович Бацевич. – К.: Академія, 2004. – 342 с.
3. *Білецький А.О.* Про мову і мовознавство / Андрій Олександрович Білецький. – К.: АртЕк, 1996. – 222 с.
4. *Мелюхин С.Т.* Пространство и время. / С.Т. Мелюхин // *Философский энциклопедический словарь.* – М: Советская энциклопедия, 1983. – С.541–542.
5. *Почепцов Г.Г.* Теория коммуникации / Г.Г. Почепцов. – К.: Рефл-бук Ваклер, 2006. – 651 с.
6. *Селіванова О.* Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава: Довкілля – К, 2006. – 271 с.